

OBRAZY „VESNICKÉHO BOHÁČE“

Veřejné procesy s „vesnickými boháči“ měly posloužit především jako výstraha pro ostatní rolníky, kteří by se chtěli nějakým způsobem vzepřít proti tehdejšímu režimu. Sály, kina, hostince a soudní síně plné vybraných diváků se měly přesvědčit o skutečné vině „vesnických boháčů“. Z úst prokurátorů, soudců i příslušníků SNB v roli svědků a mnohých dalších zaznívaly výroky, které charakterizovaly obžalované sedláky v nejhorsím možném světle. Velmi často byli během soudního stání líčeni jako vykořisťovatelé, kteří zneužívali pracovní síly malých a středních rolníků. Při půjčování finančních obnosů a vlastních strojů menším rolníkům se měli chovat jako lichváři. Mnohdy byli nařčeni (na základě neověřených informací) i z toho, že za druhé světové války aktivně spolupracovali s Němci. V souvislosti s tím bylo poukazováno i na jejich případnou příslušnost k agrární straně, jejíž činnost nebyla po roce 1945 obnovena z důvodu jejího neoprávněného nařčení z kolaborace. Měla tím být co nejvíce poškozena jejich pověst v dané obci jako vážených autorit vesnice. Sedláci neměli možnost se proti této štvavé rétorice jakkoliv bránit. Zmanipulované či vystrašené obecenstvo pro ně u soudu požadovalo nejvyšší možné tresty. Proces i předchozí přípravné řízení byly od prvopočátku především v režii dané okresní prokuratury (na celostátní úrovni v rukou Státní prokuratury) a Státní bezpečnosti. Příslušníci Státní bezpečnosti ani prokurátoři programově nepřihlíželi k objektivním okolnostem nesplnění hospodářských povinností a povyšovali sebemenší hospodářská provinění na úroveň záměrných kriminálních činů. Rozsudky byly proto často nepřesvědčivé, působily dojmem až příliš umělé konstrukce. U soudu nebyly brány v úvahu výpovědi svědků, doklady potvrzující plnění dodávek, beztrestnost apod. Odsouzení se proti těmto rozsudkům mohli odvolat k vyšší instanci. Odvolací soudy však prvoinstanční rozsudky zpravidla potvrzovaly, případně tresty ještě zvyšovaly. Kromě mnohaletých trestů odnětí svobody, konfiskace majetku a ztráty občanských práv hrozil sedlákům zákaz pobytu v obci po vypršení trestu, popřípadě i nucené vystěhování rodinných příslušníků.

(Zdroj: KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*. Mladá fronta, Praha 1993; ROKOSOVÁ, Š.: Administrativní opatření – jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem. In: *Securitas Imperii 10*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2003.)

OBRAZ „VESNICKÉHO BOHÁČE“ NA LAVICI OBŽALOVANÝCH

Sál byl nabitý k prasknutí. Lidé se tlačili v uličkách, i galerie byla plná. A než z osvětleného jeviště, kde soud zasedal, dozněhl hlas prokurátora Tachetziho, bylo v sále k zalknutí.

Zitrický, trochu přihrblý, seděl na židli nehybně. Měl důstojný výraz člověka, jenž právě vyšel z kostela anebo v neděli poklidně obhlíží pole, která přes týden obdělával. Kdyby jej posadili dolů mezi chlapy s ustaranými pohublými tvářemi, kteří mačkali mezi kolena sváteční černé klobouky, kdyby seděl někde vedle zedřené ženy s tvrdýma pichlavýma očima a v černém šátku, ničím by se od nich nelišil. A přece vypadal jinak než obvykle – neměl svůj širák, který nikdy neodložil; buď ho nosíval na hlavě, nebo v ruce. Po celou dobu obžaloby seděl nehnutě, s rukama v klíně. Také při výslechu zůstal naprosto netečný; zarytým mlčením stále vzdoroval. Chvillemi se dokonce tvářil pohrdavě. Byl se vším vyrovnán.

Chová se přesně tak, jak nikdo nečekal, myslel si Pavel. Doléhal k němu přerývaný dech sálu a podrážděné mumláni.

Právě v tu chvíli se pootočil.

„To je celý on,“ řekl zastřeně, vzpřímený a ztuhlý, jak dychtivě sledoval všechno, co se dělo.

Ta strnulost byla jen kusem pohybu, který ho unášel.

Pak se před porotou objevil první svědek. Mikuláš Slivka.

Od třinácti let sloužil u Zitrického. Také dostal od revoluce kus půdy, ale neměl ani jedno dobytče. A tenkrát mu Zitrický prodal na dluh jednu ze svých krav. Později mu půjčil ještě nějaké peníze. Slivka si za ně opravil střechu chatrče. Žil v ní se ženou a pěti dětmi.

Teď tu stál v tmavých šatech, dávno oblýskaných jako koňská kůže, těkal očima po členech poroty a mhouřil oči, jako by špatně viděl.

„Za jaký plat jste u obžalovaného pracoval?“ ptal se ho prokurátor.

Slivka pokrčil rameny.

„Smlouvu jste neměli?“

Mlčel. Bylo na něm vidět, že chce promluvit. Rozčileně otevíral ústa, ale slova mu vázla v hrdle.

„Kdepak,“ ozval se konečně přiškrcený hlas. „Dostával jsem jíst. Domů trochu mouky, brambor a sena. Taky mi půjčoval potah.“

„Peníze vám obžalovaný nedával žádné?“ zeptal se Tachetzi.

Slivka zavrtěl hlavou.

Prokurátor se nadechl.

„Pane svědku! Můžete nám říci, proč jste za takových podmínek neodešel od Zitrického? Proč jste případně nevstoupil do družstva?“ Měl upřený pátravý pohled.

Slivka zbělel. Orosené čelo se mu ve světle žárovek blýskavě lesklo. Vypadal, jako by si právě omyl obličej, i pohled měl jako upocený. Mžikavě se podíval do sálu, pak na Zitrického.

„Odpracovával jste si tedy u Zitrického dluh,“ řekl Tachetzi.

„Proto jste u něho dál sloužil?“

Slivka zamumlal.

„Bylo to tak?“ vykřikl prokurátor.

Slivka se pokusil pohnout, ale nohy jako by mu to nedovolily. V tváři mu zacukalo.

„Ne,“ řekl tiše. „Za úrok. Kdybych od něho odešel, musel bych dluh zaplatit hned.“

Po celou dobu mžikal na Zitrického a tvářil se provinile. Netroufal si. Zrovna jako by čekal, kdy obžalovaný zvedne hlavu a okřikne ho; jako by se bál, že mu ještě teď bude muset všechno zaplatit.

Vypadalo to však, že Zitrický vůbec neposlouchá. Seděl dál netečně, tuhý jako suk. Slivka mu zřejmě nestál za pohled.

Lidé v sále už hučeli.

Ivan šeptem řekl:

„Sázím se, že takové služebníky, jako je Slivka, chtěli všichni, kdo měli dříve v rukou moc. Sázím se, že každá jiná moc než naše by takovým nejraději stavěla pomník.“

„Vypovídat bude svědek Tkáč!“ řekl soudce.

„Ten výkupčí,“ připomněl Ivan vzrušeně Pavlovi. Pro tu chvíli zapomněl šeptat. Ale jeho hlas se ztrácel v šumu, který se náhle zvedl.

A tu se Tkáč objevil.

Stál vzpřímený a tichý, s holou, opařenou lebkou, která se leskla červenými a fialovými skvrnami. Celou hlavu, tváře, nos i ústa měl jako stažené škrálopem mladé kůže, již se draly ven kosti. Připomínal spíše zjevení než živého člověka. Tu svou strašlivě zohavenou tvář upíral na Zitrického.

V sále bylo jako v přetopeném kotli. Většina chlapů hleděla na Zitrického jako střelec na terč. Pro ně, pro většinu chudáků, kteří sem přišli, byl odsouzen dávno předtím, než soud zasedl.

Najednou také Zitrický zvedl na okamžik hlavu. Na vteřinu mu zasvítilo v očích, pozorně přelétl tvář výkupčího. V rychlém pohledu nebyl ani výsměch, ani lítost – jen záblesk života.

„Oběsit!“ vykřikl někdo.

Nastala vřava. Výkřiky, kletby, dupot hněvu.

„Zitrický!“ zvolal prokurátor. Odmlčel se.

Vypadalo to, že ještě chvilku vychutnává čekání na příští okamžik. Vpíjel se do rysů obžalovaného, pomalu zvedal paži a natažený ukazovák namířil na svědka.

„Tady. Tady na té tváři je to, co jiní mají uvnitř. I tam jste lidem stahovali kůži!“

(KOZÁK, J.: *Čapí hnízdo*. Československý spisovatel, Praha 1976, s. 39–42.)

MOŽNÉ OTÁZKY:

Jaké vlastnosti jsou v ukázce „kulakovi“ přisouzeny? Popište, jakým způsobem je vytvářen jeho negativní obraz.

V čem se tato postava „kulaka“ Zitrického liší od ideologických obrazů z 50. let (odkaz na text)?

Vymezte klíčové postavy ukázky a pokuste se je charakterizovat. Jaké postoje k procesu zaujímají? Jakým způsobem se jich týká?

Je proces prezentován jako nedemokratický? Jak se jeho literární zachycení liší od dobových obrazů z 50. let?

Jakou roli hrají v procesu prostí lidé?

Pokuste se v ukázce odhalit ideologické posuny, které zkreslují skutečnou podobu procesů s tzv. „vesnickými boháči“. V čem text čtenáře manipuluje? V čem lže?

KOZÁK, J.: *Čapí hnízdo*. Československý spisovatel, Praha 1976

JAN KOZÁK (1921–1995)

Pocházel z dělnické rodiny. Po druhé světové válce působil jako úředník na několika stranických pozicích. Po studiu krajské politické školy přešel do Prahy a nastoupil do oddělení propagandy ÚV KSČ. Po absolvování Ústřední politické školy ÚV KSČ v Praze začal vyučovat dějiny strany na Vysoké škole politické ÚV KSČ a Institutu společenských věd při ÚV KSČ. V první polovině 50. let se jako politický pracovník brigádně účastnil kolektivizace na Slovensku v okrese Michalovce. Po srpnové okupaci se stal jedním z hlavních realizátorů tzv. normalizační politiky v kulturní sféře. V sedmdesátých a osmdesátých letech byl předsedou Svazu českých spisovatelů a předsedou Svazu československých spisovatelů. Velkou část svého díla věnoval popisu dramatické proměny východního Slovenska v období kolektivizace (*Horký dech*, *Čapí hnízdo*). Podle jeho románu *Svatý Michal* byl natočen známý film *Bouřlivé víno*, na který navázaly filmy *Zralé víno* a *Mladé víno* v režii Václava Vorlíčka. Podle románu *Čapí hnízdo* natočila Československá televize v roce 1981 šestidílný seriál *Bocianie hniezdo*.

ČAPÍ HNÍZDO

Román vyšel původně pod názvem ... *silná ruka* v roce 1966, v sedmdesátých letech jej autor přepracoval a vydal pod názvem *Čapí hnízdo*. Román zobrazuje průběh kolektivizace zemědělství ve vesnici Trnávka na zaostalém východním Slovensku, kde se nové způsoby hospodaření prosazují obzvlášť těžce. Ústředním hrdinou románu je mladý navrátilce z vojny Pavel Kopčík, jenž začíná zvažovat, nakolik se vyplácí soukromě hospodařit a dít se jen na svém. Postupně se nadchne pro společné hospodaření a stává se spoluzakladatelem zemědělského družstva, avšak do cesty jeho záměrům se staví bezpočet překážek.